

İfade Özgürlüğü, “Yalan Haber”, Dezenformasyon ve Propaganda hakkında Ortak Bildiri

Birleşmiş Milletler (BM) Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Medya Özgürlüğü Temsilcisi, Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) İfade Özgürlüğü Özel Raportörü ve Afrika İnsan ve Halk Hakları Komisyonu (ACHPR) İfade Özgürlüğü ve Bilgiye Erişim Özel Raportörü,

ARTICLE 19’un ve Hukuk ve Demokrasi Merkezi’nin (CLD) desteğiyle bildirinin başlığında anılan hususları tartışarak;

26 Kasım 1999, 30 Kasım 2000, 20 Kasım 2001, 10 Aralık 2002, 18 Aralık 2003, 6 Aralık 2004, 21 Aralık 2005, 19 Aralık 2006, 12 Aralık 2007, 10 Aralık 2008, 15 Mayıs 2009, 3 Şubat 2010, 1 Haziran 2011, 25 Haziran 2012, 4 Mayıs 2013, 6 Mayıs 2014, 4 Mayıs 2015 ve 4 Mayıs 2016 tarihli bildirileri *hatırlayarak ve yeniden onaylayarak;*

Devlet ve devlet dışı aktörlerin beslediği (bazen “sahte” ya da “yalan haber” olarak da adlandırılan) dezenformasyon ve propagandanın geleneksel ve yeni medyada giderek hâkim hale geldiğini ve bunların doğrudan ya da dolaylı olarak yol açtığı hasarları *kaydederek;*

Dezenformasyon ve propagandanın, genellikle bir insan grubunu yanlış yönlendirme amacı taşıdığına, ifade ve fikir özgürlüğüyle ilgili uluslararası yasal düzenlemelerce güvence altına alınmış bireysel ve kamusal bilgi edinme özgürlüğüne ve hiçbir sınırlama olmadan her türlü bilgi ve fikir yayma özgürlüğüne müdahale ettiğine ilişkin *kaygısını dile getirerek;*

Dezenformasyon ve propagandanın bazı biçimlerinin, bireylerin itibarını ve mahremiyetini zedeleyebileceğini, belli toplumsal gruplara karşı şiddet, ayrımcılık ya da düşmanlığı teşvik edebileceğini *vurgulayarak;*

Kamu otoritelerinin, medyayı “muhalefet yapmak” ya da “yalan söylemek” veya gizli bir gündeme sahip olmakla suçladığı ve böylece gazetecilere karşı tehdit ve şiddet tehlikesini arttırdığı durumların, halkın, kamu çıkarlarını korumakla yükümlü bir kurum olan gazeteciliğe duyduğu güven ve inancı zayıflattığı ve dezenformasyon ile bağımsız ve doğrulanabilir olgulara dayalı haberler arasındaki sınırı belirsizleştirerek halkı yanlış yönlendirebileceği *uyarısında bulunarak;*

Bilgi yayma özgürlüğünün yalnızca “doğru” beyanlarla sınırlanamayacağını, bu özgürlüğün aynı zamanda şok edici, aykırı ve rahatsız edici bilgi ve fikirleri de koruduğunun ve dezenformasyon yasaklarının uluslararası insan hakları standartlarını ihlal edebileceğinin,

ancak bu ihlal kaygısının, devlet görevlilerinin ya da kurumlarının bilerek ve sorumsuzca yanlış bilgi yaymasını meşrulaştırmadığının *altını çizerek*;

Bilgi ve düşünce kaynaklarına serbest erişimin, bunları yayma imkânlarının ve hem kamusal fikir tartışmalarını kolaylaştıran hem de hükümeti ve toplumun güçlü kesimlerini kamu adına denetleyen medyanın çeşitliliğe sahip olmasının demokratik bir toplumdaki önemini *belirterek*;

Devletlerin, geleneksel medya için giderek zorlaşan ekonomik koşullar nedeniyle tehlikeye giren medya çeşitliliğini teşvik etme, koruma, destekleme ve böylece ifade özgürlüğünü mümkün kılacak bir ortamın yaratılması hususunda olumlu bir yükümlülüğü olduğunu *tekrar ederek*;

Hem bilgi dolaşımını kolaylaştıran hem de bireylerin bilgiye erişim ve bilgiyi yayma becerilerini destekleyerek dezenformasyon ve propagandaya karşılık verilmesini mümkün kılan internet ve diğer dijital teknolojilerin dönüştürücü rolünü *kabul ederek*;

Dijital teknolojiler vasıtasıyla ifade özgürlüğünün kullanımını kolaylaştıran araçların, insan haklarına saygı bağlamında sorumlulukları olduğunu *yineleyerek*;

Bazı devletlerin, medya kuruluşlarının ve/ya da internet sitelerinin kurulması ve işletilmesine ilişkin sert kurallar koymasını; gazetecilerin siyasi nedenlerle kovuşturulması, akreditasyon reddi vb. yöntemlerle kamusal ya da özel medya kuruluşlarına müdahale etmesini; hangi içeriğin yayılıp yayılamayacağını yasalar yoluyla aşırı sınırlamasını; keyfi olağan üstü hal uygulamasını; dijital teknolojileri, erişim engeli, filtreleme, yayın bozma ve kapatma vasıtasıyla denetim altına almasını; araçları içeriklerini sınırlamaya zorlayarak kontrol tedbirlerini "özelleştirmesi"sini ve böylece muhaliflere baskı uygulamasını ve kamusal iletişim kanallarını kontrol etmesini *kınayarak*;

Sivili toplum ve medyanın, yalan haber, dezenformasyon ve propagandanın tespit edilmesi ve bunlarla ilgili farkındalık oluşturulmasıyla ilgili çabalarını *mutlulukla karşılayarak ve destekleyerek*;

Aracıların, doğası itibarıyla şeffaf olmayan, algoritma ya da dijital tanıma tabanlı içerik kaldırma sistemleri gibi otomatik süreçler vasıtasıyla dijital içeriklerin erişimini ya da yayılmasını sınırlandırmaya yönelik tedbirler almasını ve böylece dijital içeriklerin erişimi ya da yayılmasıyla alakalı süreçlere asgari saygıyı göstermemesine ve/ya da bunları aşırı derecede sınırlamasına dair endişesini *kamuoyuyla paylaşılarak*;

Aşağıdaki İfade Özgürlüğü, "Yalan Haber", Dezenformasyon ve Propaganda hakkında Ortak Bildiri metnini 3 Mart 2017 tarihinde Viyana'da *kabul etmiştir*:

1. Genel İlkeler:

a) Devletler, ifade özgürlüğü hakkını yalnızca uluslararası hukukun meşru kabul ettiği çıkarları korumak için sınırlandırabilirler. Bu da yine yalnızca uluslararası hukukun öngördüğü ölçülere uygun olarak yapılabilir. İlgili

çıkarın korunması için ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamalar gerekli ve orantılı olmalıdır.

b) İfade özgürlüğü ancak paragraf 1(a)'da belirtilen koşullarda, nefret, şiddet, ayrımcılık ya da düşmanlığın tahrik edilmesinin önüne geçmek için sınırlandırılabilir (bu sınırlama, *Siyasi ve Sivil Haklar Uluslararası Sözleşmesi*'nin Madde 20(2)'ye de uygundur).

c) Yalnızca ülke içinde yayın yapanlar için değil, ülke dışından yayın yapan, yayın yapılan ülkenin haricindeki ülkelere ulaşan medya kuruluşları ve diğer iletişim sistemleri için de paragraf 1(a) ve (b)'deki standartlar sınır tanımaksızın uygulanır.

d) İlgili içeriğe özellikle müdahale etmezlerse ya da bağımsız, tarafsız ve yetkili bir merciinin (örneğin, mahkeme), içeriğin kaldırılmasına yönelik emri yerini getirmeyi reddetmezlerse ve bu emri yerine getirecek teknik donanımına sahip değillerse, araçlar, üçüncü tarafların bu hizmetlerle alakalı içeriklerinden asla sorumlu tutulmamalıdır.

e) Bireyler, araçlar vasıtasıyla, kendilerinin üretmediği ya da katkıda bulunmadığı içerikleri yayabilirler ya da bu içeriklerin tanıtımını yapabilirler. Yalnızca bu nedenden dolayı cezai yaptırımlara uğramamaları için bireylerin korunması gerekmektedir.

f) İnternet sitelerinin, IP adreslerinin, portların ya da ağ protokollerinin, devlet eliyle engellenmesi ancak bunun yasalarca uygun görülmesi ve insan haklarıyla diğer meşru kamu çıkarlarının korunması için gerekli olması durumunda, ilgili hakların ve çıkarların korunması için daha az kısıtlayıcı, alternatif bir yol bulunamaması kaydıyla meşrudur.

g) Devletlerce dayatılan ve son kullanıcıların üzerinde hiçbir kontrole sahip olmadığı içerik filtreleme sistemleri, ifade özgürlüğünün sınırlanması olarak meşrulaştırılamaz.

h) İfade özgürlüğü hakkı "sınır tanımadan" kullanılır. Yabancı bir ülkeden yayın yapan bir yayıncının sinyallerini bozmak ya da programlarının tekrar yayınlanmasıyla ilgili haklarını feshetmek, bir mahkemenin ya da bağımsız, yetkili ve tarafsız bir denetleme kurumunun, yayıncının ilgili içeriğe getirilen meşru kısıtlamaları ciddi ve ısrarlı bir biçimde ihlal ettiğini tespit etmesi (örneğin, paragraf 1(a)'daki koşulların ortaya çıkması) ve yayıncının bulunduğu ülkenin ilgili makamlarıyla konu hakkında temas kurmanın açık şekilde etkisiz kalması durumlarında meşru olabilir.

2. Dezenformasyon ve Propaganda ile ilgili Standartlar

a) "Yalan haber" ya da "nesnellikten uzak bilgi" de dâhil olmak üzere, dayanaksız ve müphem bilgilerin yayılması üzerindeki genel yasaklar, paragraf 1(a)'da belirtilen, ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin uluslararası standartlara uygun değildir. Bu nedenle, uygulamadan kaldırılmalıdır.

b) Hakaret suçuna ilişkin yasalar aşırı kısıtlayıcıdır. Bu nedenle, kaldırılmalıdırlar. Yalan ya da itibarı zedeleyici haber ve bilgi yayma suçuyla ilgili yasaların uygulanması ancak sanıklara bu haber ve bilgilerin doğruluğunu kanıtlama fırsatı verilmesi ve sanıkların bunların sahilliğini ve haklı eleştiri kapsamına girdiğini ispatlayamaması durumunda meşrudur.

c) Devlet aktörleri, yalan olduğunu bildikleri ya da bilmeleri gereken bilgi ve haberlerin yani dezenformasyonun üretilmesini ve yayılmasını teşvik etmemelidirler. Bu, bilginin doğrulanabilirliğini umursamayan beyanlar (propaganda) için de geçerlidir.

d) Devlet aktörleri, ulusal ve uluslararası yükümlükleri ve kamusal görevleri gereğince, örneğin, ekonomik, halk sağlığı, güvenlik ve çevre gibi, kamu çıkarını ilgilendiren meseleler hakkında güvenilir ve doğru bilgiler vermelidirler.

3. İfade Özgürlüğü Ortamının Yaratılması:

a) Devletlerin, özgür, bağımsız ve çeşitli iletişim ortamlarının, özellikle de dezenformasyon ve propagandaya karşı etkin araçlardan biri olan medya çeşitliliğinin teşvik edilmesi hususunda pozitif görevleri vardır.

b) Devletler, yayıncıların faaliyetlerini düzenleyen bir çerçeve oluşturmalarıdır. Yayıncıların bu çerçeveye uyup uymadıkları, siyasi ve ticari müdahale ya da baskılara karşı korunan ve özgür, bağımsız ve çeşitliliğe sahip bir yayıncılık sektörü oluşmasını teşvik eden bir kurum eliyle denetlenmelidir.

c) Devletler, genel kamu çıkarını savunmak ve yüksek gazetecilik standartları uygulamak ile yükümlü kılınan kamu hizmeti medyasının, varlığını güçlü ve bağımsız bir şekilde sürdürmesinin yanı sıra yeterli maddi kaynağa sahip olmasını da sağlamalıdır.

d) Devletler, medya çeşitliliğini teşvik etmek için, başka önlemler de almalıdırlar. Bu önlemler ya da bu önlemlerden bazıları şunlardır:

i. Çeşitli ve kaliteli medya içeriklerinin üretilmesini desteklemek için, sübvansiyon ya da diğer mali yardımların verilmesi veya teknik yardım sağlanması;

ii. Medya sektöründe tekelleşmeyi önleyecek kuralların koyulması ve;

iii. Medya kuruluşlarının, sahiplik yapıları konusunda şeffaf olmalarını sağlayacak kuralların koyulması.

e) Devletler, medya okuryazarlığını ve dijital okuryazarlığı teşvik etmek için, bu konuları okul müfredatının bir parçası haline getirmelidirler ve bu konulara yönelik farkındalığı arttırmak için sivil toplum ve diğer paydaşlarla işbirliği yapmalıdırlar.

f) Devletler, dezenformasyon ve propagandanın olumsuz etkilerinin üzerine eğilen bir yaklaşımı benimseyerek, eşitlikçi, ayrımcılık karşıtı, kültürlerarası bir anlayışı ve diğer demokratik değerleri teşvik etmelidirler.

4. Araçlar

a) Aracilar, üçüncü taraflarin yasal çerçevenin dışına çıkan içeriklerine (örneğin, silerek ya da müdahalede bulunarak) sınırlama getireceklerse, bunu, sınırlama tedbirlerine ilişkin açık ve önceden belirlenmiş ilkelere göre yapmalıdırlar. Bu ilkeler, ideolojik ya da siyasi saiklere değil, nesnel kriterlere dayanmalıdır ve mümkünse, kullanıcılarla istişare edildikten sonra benimsenmelidirler.

b) Aracilar, hizmet şartları da dâhil olmak üzere, paragraf 4(a)'nın kapsamına giren politika ve uygulamalara kullanıcıların kolayca erişmesini ve bunları anlamasını sağlamak için etkin tedbirler almalıdır. Bu tedbirler, bu politika ve tedbirlerin nasıl uygulanacağına ilişkin detaylı bilgileri içermelidir ve gerektiğinde, bu politika ve uygulamaların anlaşılmasını kolaylaştıracak özet ya da açıklayıcı kılavuzların kullanıcılara sunulmasını da kapsamalıdır.

c) Aracilar, paragraf 4(a) kapsamına giren eylemleri hayata geçirirken yasaların kullanıcılara verdiği asgari güvencelere saygı göstermelidirler. Oluşturdukları, yükledikleri ya da sundukları içeriğin sınırlanacağını kullanıcılara hemen bildirmelidirler. Müdahalede bulunmadan önce, söz konusu içerikle alakalı şikâyetleri kendi politikaları ışığında dikkatlice inceleyerek ve şikâyet süreciyle ilgili süreci gereğince işleterek kullanıcıya sınırlama uygulamasına itiraz etme fırsatı vermelidirler.

d) Paragraf 4(b)'de belirtilen standartlar, yalnızca rekabet ya da operasyonla alakalı meşru ihtiyaçlara tabi olmak kaydıyla, araçların, üçüncü tarafların içeriklerine ya da kendi içeriklerine yönelik gerçekleştireceği eylemlerde kullanılan tüm (algoritmalar ya da diğer) otomatik süreçlere de uygulanmalıdır.

e) Aracilar, kullanıcıların isterlerse başvurabilecekleri, dezenformasyon ve propaganda teknolojilerini araştırma ve geliştirme çabalarına destek olmalıdırlar. Kullanıcılarına bilgi ve haberlerin doğruluğunu teyit etme hizmeti sunan inisiyatiflerle işbirliği yapmalıdırlar. Fikir ve kanaat çeşitliliğini olumsuz etkilememesi için, reklam modellerini gözden geçirmelidirler.

5. Gazeteciler ve Medya Kuruluşları

a) İster medyanın belli alanlarında olsun (örneğin, basınla ilgili şikâyetleri kabul eden kurumlar), ister müstakil medya kuruluşlarında olsun (örneğin, ombudsman ya da kamu editörlüğü gibi görevler), yayın organları ve gazeteciler, doğru olmayan haberlerin düzeltilmesini ve/ya da bu haberlerin muhataplarına cevap hakkı tanınmasını da içeren, haberlerin doğruluğunu tespit etmeye yönelik standartlara dayalı öz düzenleme sistemlerinin etkin şekilde uygulanmasını desteklemelidirler.

b) Medya kuruluşları, özellikle seçim dönemlerinde ve kamu çıkarını ilgilendiren tartışmalar söz konusu olduğunda, dezenformasyon ve propaganda içeren bilgileri eleştirel bir tavırla yayınlamayı, kamusal denetim görevlerinin gereğince, haber hizmetlerinin bir parçası haline getirmeyi değerlendirmelidir.

6. Paydaş işbirliği

a) Aracılar, medya kuruluşları, sivil toplum ve akademiler de dâhil olmak üzere tüm paydaşlar, dezenformasyon ve propagandanın, demokrasi, ifade özgürlüğü, gazetecilik ve sivil alan üzerindeki etkisini daha iyi anlamamızı ve bunlara uygun yanıtlar vermemizi sağlayacak, katılımcı ve şeffaf inisiyatifler geliştirmeleri için desteklenmelidir.